



TOPLUMSAL GELİŞİM, DÖNÜŞÜM: KALKINMA, BÜYÜME VE İKTİSADİ DÜŞÜNCE PERSPEKTİFLERİ

Toplumsal gelişim ve dönüşüm, insanlık tarihinin ve toplumların doğuş, büyüme, son aşamasında, yani her aşamasında yer alan; ülkeler arası gelir, kalkınma farklarına göre yapısında, kurumlarında ve işleyiş biçimlerinde zaman içinde meydana gelen, hareket halindeki kapsamlı değişiklikleri ifade eder.

Prof. Dr. Zahide AYYILDIZ ONARAN

Kısaca temel dinamikleri içeren, niceliksel, niteliksel, yapısal, demografik, sosyal, siyasal, ekonomik başka boyuta geçmesini kapsar. Dönüşüm ve gelişim birbirlerini hem tamamlayan hem de karıştırılan kavramlar ve sonuçlardır. Bu süreç sadece ekonomik boyutlarla sınırlı olmayıp, kültürel, politik, teknolojik ve demografik unsurları da içerir. Literatürde toplumsal değişim (social change), toplumsal dönüşüm (social transformation) ve toplumsal gelişim (social development) kavramları şeklinde yer almaktadır. Toplumsal değişim; genel, kapsamlı, yavaş, kademeli ya da çok hızlı ve belirgin olarak sosyal yapı, değerler, normlar, davranış kalıpları, etkileşim, biçimlerinde farklılaşmaları tanımlar. Örneğin; Covid-19'un hayata geçirttiği çalışma, yaşama sistemi bireyler arasındaki iletişimi ve günlük yaşam döngülerini de değiştirmesi gibi.

Toplumsal dönüşüm ise daha köklü ve sistemik yapısal değişiklikleri içermekte-

1 Prof. Dr. Zahide Ayyıldız Onaran, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü.

dir. Toplumun temel yapılarını, kolektif bilincini, değerleri, üretim-tüketim şekillerini davranış kalıplarını değiştirmesi demektir. Örneğin, günümüz Japonya'sında ortaya çıkan Toplum 5.0 konsepti, insan merkezli bir "akıllı toplum" oluşturmayı hedefleyen bir dönüşüm sürecini tanımlar (Fukuyama, 2018). Endüstri Devrimi (Yaratıcı Yıkımlar), Fransız Devrimi, Dijitalleşme vd. gibi tek alanda değil, eş zamanlı toplumun her seviyesinde birbirine bağlantılı, derinliği olan, düzeni, sistemi, yapıyı sorgulayan olumlu olumsuz yıkıcı gücü olan değişikliklerdir.

Toplumsal gelişim (Social Development), bilinçli, planlı, kasıtlı bir süreci ifade eder. Buradaki bilinçli, planlı, kasıtlı süreçten kasıt; bir toplumun, bölgenin, bireylerin refah seviyesini, yaşam kalitesini, üretim kabiliyeti ve kalitesini sağlayacak tüm yapıların eğitim, sağlık, altyapı, güvenlik, adalet, çevre gibi yapıları eksiksiz en üst düzeye çıkarmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla gelişim; kal-



kınmanın bütün yapısalalarını tabana ve tavana eşit dağılmasını sağlayabilecek planlar, politikalar, stratejiler zinciridir. Burada vurgulanması gereken, kapitalist sömürüyü kolaylaştırma aracı olarak değil; eşitlik ve adaletli paylaşırma şartı olması gereklidir. Gelişim daha niceliksel; büyüme, ilerleme, dönüşüm ise köklü, derin, tümünden niteliksel ve yapısal değişiklikler olarak tanımlanmaktadır. Literatürde ve kullanımda bu iki kavramın karışmasının nedenlerinden biri birbirine çok yakın tanımda hem niteliksel hem de niceliksel özellik taşımalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle toplumsal dönüşüm, niceliksel ekonomik büyümenin ötesinde; toplumsal yapı, kurumlar ve yaşam kalitesindeki niteliksel değişimler bütünü olarak ele alındığı için zaman zaman kavramlar arasında birbirinin yerine kullanım görülmektedir. Toplumsal gelişim süreçlerini Kapitalist ve Marksist kuramsal çerçeveler bağlamında analiz etmek; ekonomik büyüme ve kalkınma teorilerinin gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler

üzerinde meydana gelecek yapısal etkilerin kapitalizmin sürdürülebilirliği için bir amaç olup olmadığına ışık tutabilir.

Kapitalist ve Marksist Perspektif

Toplumsal gelişimin, kalkınmanın teorik altyapısı üç temel teori ile anlatılmaktadır.

Modernleşme Teorisi: 20. yüzyılın ortalarına doğru sosyal bilimciler tarafında ileri sürülmektedir. Geleneksellikten modernliğe geçiş, bir doğrusallık izlemektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, tıpkı sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler gibi aynı sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi süreçleri aşarak sürdürülebilir bir dönüşüm ve gelişim sağlayabilecekleri-

ni savunur. Dolayısıyla da günümüzdeki birçok sanayi ve gelişmiş (emperyalist) ülkelerin yani merkez ülkelerin özellikle daha güçlü olanlarının ekonomik baskıları, odaktaki (çevre) ülkeleri, toplumları, kendi rantları doğrultusunda demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi çerçevesiyle olur. Çevre ülkeleri, sistemlerini "Modernlik=Batılaşma" varsayımını gerçekleştirecek, kurum, kuruluş ve sistemlerin benimsenmesine teşvik eder. Buradaki en büyük sorun; örnek olarak gösterilen ülkenin veya ülkelerin (merkez) gerçekten modernlik tanımına uyup uymadığı ve alt ana amacın ne olduğudur. Doğu

toplumları, genelde ağırlıklı din ve politik yönetim etkisi nedeniyle modernlikten uzaktır. Mikro bazda yani aile, birey gibi küçük ölçekte modern, medeni yapı yakalansa bile; makro temelde ülkelerdeki yönetim gücünü elde tutma, adaletsiz gelir dağılımı, kurumsal olmayan sermaye sahipleri ve politik yönetimler nedeniyle mümkün olmamaktadır. Gelişim ve dönüşümdeki sorun ise

Batı merkezli bir yapının, üst yapısı farklı olan ülke ve toplumlara dayatılması veya özendirilmesidir. Aynı beden ceketin, her kilodaki bireye giydirilmesi veya hiç şehir yaşamı görmemiş bireylere öğrenme, uyumlanma süreci yaşatmadan, modern şehir insanı ol demek gibidir (Aynen IMF kredilerinin yaptırımları gibi). Tam tersine modernleşmenin gerçekleşmesi yerine daha da bozucu ve arabesk yapı oluşturulmasına neden olmaktadır. Modernleşmek önemlidir. Ama karmaşık bir oluşum; sağlıklı, uyumsuz, istikrarsız, istikrarsız, bir toplum yaratır.

Bağımlılık Teorisi: Modernleşme Teorisi'ne tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle Latin Amerika merkezlidir. Teo-

*"Aynı beden ceketin,
her kilodaki bireye
giydirilmesi veya hiç
şehir yaşamı görmemiş
bireylere öğrenme,
uyumlanma süreci yaşatmadan,
modern şehir insanı
ol demek gibidir."*



riye göre; az gelişmişliğin nedeni, eşitsiz, adaletsiz güç ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Dünya ekonomisini, ticaretini, borçlanmasını “Merkez ve Çevre” olarak ikiye ayırmaktadır.

Merkez ülke, gelişmiş ülkelerdir. Merkezler zaten yapısal olarak ve dönüşümünü daha önce tamamladıkları için geride kalan az gelişmiş ve gelişmekte olan yani Çevre ülkeler ister istemez bağımlı hale gelmektedir. Merkez ülkeler bu bağımlılığı sömürmektedir ve dolayısıyla daha önce gerçekleşme şansı olan gelişim ve dönüşüm gerçekleşmeyerek daha da fakirleştirerek kaynaklarını azaltmaktadır. Günümüzdeki gelişmiş ülkeler tarafından dayatılan anlaşmalar sadece Merkez ülkenin lehine olmaktadır. Çözüm olarak, çevre ülkelerin kendi ülke özellikleri ve stratejileri ile dışa bağımlılığı azaltarak bir gelişim ve dönüşüm sağlamalarını önermektedir. Ancak eleştiri; çevre ülkelerini iç dinamikleri ve siyasal yapıları kalkınma için alternatif yaratmadıklarını ve bu nedenle sonuç alamadıkları yönündedir. Sadece birkaç ülke Kore, Tayvan teoriye ve eleştirilere karşı örnek olarak görülmektedir.

Dünya Sistemleri Teorisi: Wallerstein tarafından geliştirilen bir sistemdir. Bağımlılık teorisine benzer hatta geliştirilmiştir. Tarihsel boyutu söz konusudur. Ekonomi 3 ana bölgeden oluşur:

Merkez (Core) ülkeler; sermaye yoğun, teknoloji yoğun, savunma sanayi yoğun ülkeleri tanımlamaktadır. Çevre ülkelerin, hammadde, ucuz üretim faktörü, savaş tehdidi endişesini maksimumda kullanabilen ülkelerdir (ABD, Avrupa Birliği, Japonya).

Çevre ülkeler; ülke profili genelde, düşük gelir, hammadde ihracatına bağımlı, zayıf, otoriter yönetim ve kurumlara bağımlı, dönüşüm ve gelişimi sınırlı hatta az olan ülkeler grubudur (Afrika, Latin Amerika).

Yarı Çevre ülkeler; merkez ve çevre ülke arasında ülkelerdir. Hem sömürülen hem de sömüren statüsü söz konusudur. Tampon bölge olarak da tanımlanabilirler. Sanayileşme yüzdesi yüksek olup ileri teknoloji kullanabilme olasılıkları ve güçleri vardır. Dünya sisteminin istikrarında payları güçlüdür. Brezilya, Hindistan, Güney Afrika, Türkiye sayılabilir. Kısaca gelişmekte olan ülke tanımındadırlar.

Teorinin, birinci argümanı, kapitalizmin küresel iş bölümü yarattığını aynı zamanda farklı coğrafi sistem içinde ekonomik, siyasal güç dengesi görevleri olduğunu vurgular. Bu teorideki ikinci argüman, sömürü ve bağımlılıktır. Hem kendinden güçsüzü sömüren hem de sömürülen pozisyonu nedeniyle; hammadde fiyatlarının düşüklüğü imkanı,



ucuz emek, ucuz üretim faktörü, sanayi ürünlerinin yüksek fiyatlarla alıcı bulmasını sağlamaktadır. Üçüncü argümanı, dinamik yapı: dünya ekonomisinde gelişim, dönüşümünde durağanlık ve sabitlik söz konusu değildir. Merkez, Çevre, Yarı çevre statüleri; dinamik bir şekilde zamanlararası dinamik farklılık göstermektedir. Bu da eşitsizlik ve hiyerarşi bozulması ihtimalini güçlendirmektedir. Dördüncü argüman, kapitalizmin rolü kendi sisteminin tüm araçlarını kendi çıkarını maksimize edecek şekilde kullanırken, aynı zamanda bu sistemi dayattığı ülkelerin kendi sistemlerindeki gibi bir kurumsallık olmadığı için, kullanılan aynı araçlar nedeniyle bozulma yaşar ve yaşatabilirler. Bu teoriye en güçlü eleştirisi; ülkelerin iç dinamiklerinin ve üst yapı özelliklerinin ihmal edilmesi nedeniyle, düzensizlik ve eşitsizlik oluşturmalarıdır. Günümüze bakıldığında, gelişim ve dönüşüm adına otoriterlik, kapitalist olan kurumsallık, sistemin kullandığı araçlarının yarattığı bağımlılık nedeniyle çevre ve yarı çevre ülkelerde gönüllü sömürülenin arttığı görülmektedir. Dünya ekonomisinde, emperyalist sistem çerçevesindeki "gelişim ve dönüşüm"; hem teorileri hem de onlara olan eleştirel bakış açısından yerini almaktadır. Kapitalizmin neden olduğu "önce değişim sonra gelişim ve dönüşüm" Marksist düşünce

tarafından eleştirel olarak ele alınmaktadır. Marx'a göre toplumsal yapıyı belirleyen en temel etkenler ekonomiktir. *"Bir toplumu anlamanın anahtarı yöntemi bir ekonomik etkinlik için organize olma tarzı ve üretimi gerçekleştirmek için yaptığı düzenlemeleri anlamaktır"* der. Marx için bir toplum daima değişim içindedir. Değişim, beraberinde gelişim ve dönüşümü getirmektedir. Toplumun iki yapısı vardır.

1-Alt yapı; üretim tarzı, ekonomi ve onun araçlarıdır.

2-Üst yapı, kültürel, sosyal, entelektüel, temeldedir. Felsefe, sanat, eğitim, siyaset, din, etik, ahlak, sağlık, siyaset, hukuk, din, vd. gibi hem Birleşmiş Milletlerin, hem Whitehead & Dahlgreen modelinin, hem de Kate Raworth'un Donut Ekonomisi modelinde yer alan yapısalardır. Bir anlamda toplumun tüm özelliklerini taşıyan temellerdir. Marx'a göre alt yapı üst Yapıyı belirler.

Kapitalist alt yapıda üretim araçlarının özel mülkiyeti, burjuvazi ve proletarya arasında sınıf mücadelesi yaratır. Üst yapı (sosyal ve politik kurumlar) ise alt yapı tarafından belirlenir ve mevcut sınıf yapısını korunmasına hizmet eder. Marksistler; kapitalizmin paradokslarının, teori ve uygulamadaki kopuklukları-



nın, kendi içindeki çelişkilerinin toplumsal dönüşümün kendi yani kapitalizm aleyhine temel itici gücü olduğunu savunmaktadırlar.

Kapitalist bakış açısında, toplumsal gelişim yoğunlukla ekonomik büyüme ve serbest piyasa mekanizmasına dayanır. Gelişmenin dönüşüm, dönüşümün de mutlaka gelişim yaratması gereklidir. Bunun da temelini; iticilik ve rekabet gücü, sermaye gücü, inovasyon ve bireysel girişimcilikte görmektedir. Kapitalist görüşe göre piyasa ekonomisi, toplumsal refahı artırır, verimliliği yükseltir ve daha iyi yaşam standartlarına yol açar. Devletin rolü; piyasaların işleyişini sağlamak ve özel mülkiyeti korumakla sınırlıdır. Sosyal eşitsizlikler genellikle bireysel yetenek, tercih ve davranış kalıplarının bir sonucu olarak görülür. Ayrıca

eşitsizliklerin, "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" felsefesindeki gibi piyasa dinamikleri içinde dengeleneceği varsayılır. Belki dengelenir ama sonucun nasıl bir bozulma yaşatacağı tartışma konusudur. Bu bakış açısı, genellikle modernleşme teorileri ile paralel ilerler ve geleneksel toplumlardan modern sanayi toplumlarına geçiş, gelişme olarak yorumlar. Günümüzde, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya üzerindeki ekonomi, ticaret ve politik yöntemine bakıldığında; kapitalist bakış açısının uygulamada nasıl yer aldığı, avantajları ve dezavantajları ile görülmektedir. Yapılan hatalar ise, sisteme karşı yapılan eleştirilerin haklılığını ispatlamaktadır.

Kapitalist Sistemin Dönüşümü ve Dayandığı Teoriler

Kapitalist sistemin doğumunun gerçekleştiği günden itibaren, birçok aracı, faktörü, kodu ve olguyu kullanarak büyük değişimler sonucunda ciddi sayıda

dönüşümden geçtiği ve aynı zamanda büyük gelişim yarattığı görülmektedir. Bu dönüşümlerin belli başlıları, serbest piyasa kapitalizminden başlar, refah devleti kapitalizmine, oradan da küresel finans kapitalizmine kadar uzanır. Aynı zamanda sistemin dönüşümüne şekil veren ve dayandığı bir kısım önemli teoriler, ana akım (Ortodoks) teorilerdir. Sırasıyla;

-Klasik İktisat (Adam Smith): Ulusların Zenginliği'nde Smith, serbest piyasanın "görünmez el" mekanizmasıyla kaynak-

ların en verimli şekilde dağıtılıp ve toplumsal refahı artıracağını savunmaktadır. Bireysel çıkarın peşinden koşmanın genel toplumsal faydaya yol açacağını öne sürer. Bunun uygulamada tetikleyici rol oynasa dahi büyük oranda sermaye güç gruplarına fayda sağladığını,

yönetebileceği kendi sermaye sahiplerini yarattığını, toplumun belli sınıflarında sadece illüzyona neden olduğunu özellikle yaşanan daralmalardan ve krizlerinden test edilmiştir. Örneğin; Covid-19, kamu sektörünün gücünün gerekliliğini, özel sektöre dayalı sağlık sisteminin toplumun tüm sağlığını yönetemediğini ispatlamıştır..

-Neo klasik İktisat: Günümüz kapitalizmin (Neoliberal politikaların) temelidir. Klasik iktisadın üzerine inşa edilen bu yaklaşım, rasyonel aktörlerin (bireyler ve firmalar) fayda ve kâr maksimizasyonu hedeflerini matematiksel modellerle analiz eder. Matematik o kadar abartılmaktadır ki toplumsal gerçeklik, akademik ispat varsayımında kalan gerçekliğe dönüşmektedir. Teori, piyasa dengesini ve kaynak tahsisini inceler.

-Keynesyen İktisat (John Maynard Keynes): Büyük Buhran sonrası ortaya çıkan bu teori, piyasaların her zaman

"Üstyapı (sosyal ve politik kurumlar) ise altyapı tarafından belirlenir ve mevcut sınıf yapısını korumasına hizmet eder."



kendiliğinden dengeye gelmeyeceğini ve devlet müdahalesinin ekonomik dalgalanmaları (işsizlik, enflasyon) hafifletmek için gerekli olduğunu savunur. Refah devleti uygulamalarının teorik temelini oluşturur. Keynesyen teori, birçok ilkin başlangıcı olmuştur. Haritaların farklılaştığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra kamu politikalarının gücü biraz daha ortaya konmuştur. Günümüz dünyasında da eksik varsayım ve bakış açısına rağmen etkinliğini kaybetmemiş teoridir.

-Monetarizm (Milton Friedman): Keynesyen politikalara karşı çıkan bu yaklaşım, enflasyonun temel nedeninin para arzındaki artış olduğunu ve devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlı olması gerektiğini savunur. Aslında bakıldığında, Merkez Bankası bağımsızlığının neden olması gerektiğine öncüdür.

Arz Yönlü İktisat: Vergi indirimleri ve deregülasyon gibi politikaların, üretimi ve yatırımı teşvik ederek ekonomik büyümeyi artıracaklarını savunur.

Kurumsal İktisat: Kurumların (hukuk sistemi, mülkiyet hakları, sosyal normlar) ekonomik davranış üzerindeki etkisini inceler. Kurumsallık, gerçek anlamda eşitlik sağlayacak şekilde yayıldığında, toplumsal yapı üzerinde hem gelişim hem dönüşüm etkisinin pozitif olmasını sağlayabilir. Dikkat edilmesi gereken, ilk sırada sermaye gücünün sürdürülebilmesi için kurumsallık mı, yoksa toplum-

sal iş bölümü, demokrasi, eşitlik sağlayıcı kurumsallık mı? sorusunun sorulması gereklidir.

Kapitalist sistemin dönüşümüne, küreselleşme, teknolojik ilerlemeler (özellikle bilgi teknolojileri), finans piyasalarının gelişimi ve çevresel sorunlar gibi faktörler de önemli ölçüde etki etmektedir, etmiştir.

Toplumsal gelişim ve dönüşüm dendiğinde; öncelikle kalkınmanın tüm yapıları ön plana çıkmaktadır. Bu dönüşüm ve gelişimi sağlayan; küreselleşme, yapısal, kültürel, teknolojik, demografik, ekonomik, politik değişimlerdir. Bunlar Schumpeter'in yaratıcı pozitif veya negatif yıkımı gibi hem gelişim hem dönüşüm yaratır. Yani hem üretim ve onun tüm araçları, yöntemleri hem de kalkınmanın bütün yapılarını da kapsayan ülkelerin üst yapı kodlarının dönüşümünü ve gelişimini ifade eder.

Sermaye mi İnsan Yanlı Bir Gelişim ve Dönüşüm?

Toplumsal gelişimin en temel etik ve felsefi tartışmalarındandır.

Sermaye Yanlı Gelişim: Kapitalist sistem, kâr maksimizasyonu ve sermaye birikimi üzerine kuruludur. Genelde ekonomik verimliliği ve büyümeyi önceliğe alırken, sosyal eşitsizlikler, çevreye negatif dışsalık ve toplum sağlığı, insanlar üzerine yüklediği maliyetler ihmal



edilmektedir. "Trickle-down" etkisi (servetin tepeden aşağı doğru süzülmesi) beklentisi her zaman gerçekleşmeyebilir ve zenginlik belirli ellerde yoğunlaşabilir. Günümüz dünyasındaki en büyük sorunlarından biri, sermaye ve güç yanlı gelişim ve dönüşümdür.

Doğal kaynakların sınırlı olduğu, hızlı sanayileşmenin doğa ve insan vahşeti; yeni hammadde bölgeleri, emek gücü sağlamak giderek büyüyen ama aç kalan yılan örneği gibi doymayan sermaye için savaşı ve ekonomisini ön plana çıkarılmaktadır. Dünya, yeni ülke iş birlikleri ve ticaret yolları hakimiyetine doğru aşama aşama yol almaktadır. Yeni hakim güçler Çin, Hindistan, Rusya çerçevesinde Avrupa Birliği, Japonya, Asya ülkelerinden oluşacağı görülmektedir. Enteresane olan; bu ülkelerin temelinde emperyalist sistem gibi "çıkarı için kolonileri yok et, sonra yeni strateji için yıktığı kolonlar üzerine yeniden kur" felsefesi yok. Tam tersine, güçlü ticaret partneri, güçlü müşteri amacı var gibi görülmekte. Mutlak üstünlük yerine karşılaştırmalı üstünlük, ama her iki taraf için...

İnsan Yanlı Gelişim: Toplumsal gelişimin temel amacının insan refahı, mutluluğu, üretimden aldığı pay, demokratik haklarıdır. Hem kalkınmanın hem de üst yapının temelleri olan; *"adaletli gelir dağılımı, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, eşitlik, adalet, demokrasi, cinsiyet eşitliği, çevre ve çevresel sürdürülebilirlik, su, gıda güvenliği-bağımsızlığı"* gibi kodlar, yapısal önceliklidir. İnsan yanlı bir gelişim, ekonomik büyümenin bir araç olduğunu ancak tek başına bir amaç olmadığını vurgular. Bu perspektif, sürdürülebilir kalkınma ve insani gelişim endeksi (HDI) gibi kavramlarla da ilişkilidir.

Günümüz dünyasında, sermaye ve in-

san yanlı gelişim arasında bir denge kurma arayışı önemlidir. Salt sermaye odaklı bir büyüme; toplumsal huzursuzluklara, çevresel krizlere ve eşitsizliklere yol açabilirken, sadece insan odaklı ancak ekonomik temelden yoksun bir gelişim de sürdürülebilir olmayabilir. Bu nedenle, ekonomik büyümeyi sosyal adalet ve çevresel sürdürülebilirlik ilkeleriyle birleştiren politikalar giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

İnsan-Doğa Anlaşması Süreci Doğanın Yenilenmesi, Yok Olmaması Lehine Değiştirir mi?

"İnsan-doğa anlaşması süreci", özellikle insan tarafından eyleme geçirilmesi beklenen bir durumdur. Çünkü yıkan, yok eden, olumlu veya olumsuz dönüştüren insanın tercihleri, davranış kalıpları, istekleri ve farkındasızlıklarının yoğunluğudur. İnsanlığın doğayla olan ilişkisini "anlaşma" bağlamında yeniden tanımlaması ve kapitalist olmayan sürdürülebilirlik temelinde, doğa, çevre, hayvan dostu, bir denge kurmasını ifade eder. Anlaşmaya uyum ve uygulama sürecinin başlaması; insanlık ve gezegenin uzun vadeli çevresel, toplumsal ve hayvansal sağlıklı olmasını sağlayacak şekilde değiştirme potansiyeli demektir.

Ekosistem Hizmetlerinin Korunması: Doğal kaynakların (su, hava, toprak) tükenmesini önleyerek ve bio çeşitliliği koruyarak, gelecek nesiller için yaşamın devamlılığını sağlar.

İklim Kriziyle Mücadele: Fosil yakıtlara bağımlılığı azaltma, yenilenebilir enerjiye geçiş ve karbon emisyonlarını düşürme çabaları, gezegenin yaşanabilirliğini artırır.

Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi: Tüketim alışkanlıklarının değişmesi, geri

**"Yeni hakim güçler
Çin, Hindistan, Rusya
Çerçevesinde Avrupa
Birliği, Japonya, Asya
Ülkelerinden oluşacağı
görölmektedir. "**



dönüşüm ve döngüsel ekonomi modelleriyle kaynak verimliliği artar.

Yeni Ekonomik Modeller: Sürdürülebilirlik odaklı inovasyonlar, yeşil teknolojiler ve ekolojik üretim yöntemleri yeni ekonomik fırsatlar yaratabilir.

Toplumsal Farkındalık ve Değerler: İnsan-doğa anlaşması, sadece teknolojik ve ekonomik bir değişim değil, aynı zamanda etik bir dönüşümdür. Gezegenle daha sorumlu bir ilişki kurma bilinci, bireysel ve toplumsal değerleri dönüştürebilir.

Ancak bu dönüşüm kolay değildir ve mevcut ekonomik ve politik çıkarları zorlar. Gerçekliği lehimize değiştirmesi için güçlü bir kolektif irade, uluslararası iş birliği ve bireysel sorumluluk gerektirir. Özellikle günümüzdeki ulusal ve uluslararası yasaların temel gerçekliği ne, hangi ülkelerin neden nasıl fayda elde edeceğine dikkat etmek gerekir. Çünkü bu sanayileşirken kendi kaynaklarını azaltan veya riske sokan emperyalist ülkelerin iklim anlaşmalarındaki amaçlarının “çevre” ülke lehine olup olmadığına bakılması gerekir. Bir ülke çöpünü para karşılığı geliştirmekte olan ülkeye döküyorsa, o ülkenin önerdiği iklim sözleşmesi çevre ülkelerin doğal kaynaklarına karşı risk demektir.

Toplumsal gelişimi incelerken sıklıkla karıştırılan ancak farklı anlamlara gelen iki temel kavram: Ekonomik büyüme ve kalkınmadır. Aslında ekonomide bu iki kavram birbirinin lokomotif olmalıdır. Ama günümüzde her büyümeyi sağlayan ekonomi ve toplumlar kalkınmayı sağlayamamaktadır. Belki dönüşmektedir, ama gelişmemektedir.

Neden? Çünkü “Ekonomik kalkınma”, ekonomik büyümenin yarattığı gelirin,

olanağın artık orada kalmayıp toplumun yaşam kalitesindeki ve genel refah düzeyindeki niteliksel iyileşmeyi sağlaması gerekliliğidir. Kalkınma, ekonomik çıktının artması değil, o çıktının yapılarının gelişim göstermesi, tabana eşit olarak yayılması, bireylerin ulaşabilme olanağı demektir. Diğer taraftan, üst yapının kodları olan, eğitim, sağlık, eşitlik, çevresel sürdürülebilirlik, sosyal adalet, altyapı ve kurumların gelişimi gibi unsurları daha iyileşmesini eşitsizliğin azaltılması, adaletli, eşitlikçi. İnsani Gelişme Endeksi (HDI) gibi göstergeler, kalkınmayı ölçmek için kullanılır. Kalkınma, daha iyi bir yaşam, daha adil bir dağılım ve daha sürdürülebilir bir gelecek demektir.

Kısaca ideal olan, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir büyüme ile kalkınmayı birleştirmektir. Bu, ekonomik büyümenin insan odaklı, çevreye duyarlı ve sosyal olarak adil bir şekilde gerçekleşmesi gerektiği anlamını taşır. Sermaye birikimi önemli olsa da, bu birikimin insan refahını, sosyal adaleti ve çevresel sürdürülebilirliği artıracak şekilde kullanılması, gerçek anlamda bir toplumsal gelişim ve dönüşümün temelini oluşturur.

Sonuç

Toplumsal gelişim ve dönüşüm, insanlığın varoluşundan itibaren, iktisadi, sosyal, kültürel ve politik boyutları içeren çok katmanlı, karmaşık bir dinamiktir. Ekonomik büyüme, kalkınma için bir ön koşul olsa da, gerçek toplumsal gelişim, insani kapasitelerin artırılmasına ve toplumsal adaletin sağlanmasına odaklanmalıdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkları anlamak, sadece ekonomik göstergelerle değil, aynı zamanda kurumsal yapılar, insani gelişme seviyeleri ve küresel güç ilişkileriyle de



ilişkilidir. Sürdürülebilir bir gelecek için, toplumsal dönüşüm süreçlerinin kapsayıcı ve çevreye duyarlı bir yaklaşımla yönetilmesi hayati önem taşır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi farklılıkları, GSYH gibi tek bir göstergeyle değil, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen İnsani Gelişim Endeksi (HDI) gibi ölçümlerle değerlendirilir. İnsani Gelişim Endeksi; sağlık, yaşam beklentisi, bilgi, eğitim seviyesi ve gelir (kişi başına düşen gelir) gibi temel alanları birleştirerek bir ülkenin insani gelişim düzeyini belirler. Toplumsal gelişim süreci, gelir eşitsizliği, iklim değişikliği ve yetersiz kurumsal yapılar gibi önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Çözüm önerileri arasında kapsayıcı büyüme modelleri, yeşil kalkınma stratejileri, kurumsal reformlar ve eğitim yatırımları yer alır.

Kapitalist ve Marksist gibi farklı bakış açıları, bu dönüşümlerin itici güçlerini ve sonuçlarını farklı şekillerde yorumlar. Kapitalist sistemin dönüşümü, ekonomik teoriler ve küresel dinamiklerle şekillenirken, günümüz dünyasının en kritik sorusu, sermaye odaklı bir büyüme mi yoksa insan yanlı bir kalkınma mı peşinde olmamız gerektiğidir.

Ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki fark, bu tartışmanın merkezindedir;

niceliksel artış (büyüme) tek başına yeterli olmayıp, niteliksel iyileşme (kalkınma) ile tamamlanmalıdır. İnsan-doğa anlaşması, bu kalkınmanın çevresel sürdürülebilirlik temelinde gerçekleşmesi gerektiğini vurgular. Gelecekteki toplumsal gelişimin, hem ekonomik refahı hem de sosyal adaleti ve ekolojik dengeyi gözetken entegre bir yaklaşım benimsenmesi, insanlık için daha yaşanabilir ve adil bir dünya inşa etmenin anahtarı olacaktır.

Sosyal ve siyasal boyutlar açısından, bireysellik ve akılcılık, toplumsallık, kurallar ön plana çıkar. Siyasal boyutta ise, devletin kurumsal kapasitesi ve demokratikleşme süreçleri toplumsal gelişimi belirler. Güçlü ve hesap verebilir yönetim yapıları, ekonomik kalkınmanın ve sosyal adaletin sağlanmasında kritik rol oynar.

Çevresel Boyut ve Sürdürülebilir Kalkınma

Çevresel boyut, ekonomik büyümenin ekolojik sistemler üzerindeki etkilerini ele alır. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ilerlemeyi çevresel sınırlılıkları ve sosyal adaleti dikkate alarak planlamayı hedefler. Özellikle iklim değişikliği gibi çevresel sorunlar, toplumsal gelişimi olumsuz etkileyen ve küresel eşitsizliği derinleştiren bir faktör olarak öne çıkar.



Toplumsal gelişim ve dönüşüm süreçleri, kısa ve uzun dönemde farklı avantaj ve dezavantajları beraberinde getirir. Kısa dönemde, hızlı teknolojik ilerleme ve sanayileşme, hızlı ekonomik büyüme ve istihdam artışı sağlasa da sosyal eşitsizlikler ve çevresel sorunlar artabilir. Uzun dönemde, insani gelişme (eğitim, sağlık) ve kurumsal yapıların güçlenmesi gibi kalıcı iyileşmeler sağlanır. Toplumsal gelişim daha sürdürülebilir ve kapsayıcı bir yapıya doğru evrilir. Ancak teknolojik bağımlılık ve demografik zorluklar gibi dezavantajlar ortaya çıkabilir. Farklılık nedeni olabilir.

Dolayısıyla iktisadi düşünce, dünya üzerindeki farklılıkların nedenlerini açıklamak için çeşitli teoriler sunar.

Yapısal Değişim Yaklaşımı:

Bu teori, gelişmekte olan ülkelerin tarımdan sanayi ve hizmet sektörlerine geçiş yapma sürecinin önemini vurgular. *"Sanayileşme, genellikle büyümenin motoru olarak kabul edilir ve ülkeler geliştikçe sektörlerin ekonomideki payları değişir"* (Rodrik, 2006). Değişim hem gelişimin hem de dönüşümün başlangıcıdır. Özellikle burada birincil üretim (tarım, hayvancılık, ormancılık vd.), ikincil üretim (yarı sanayi, yarı tarım, tekstil, inşaat, fason üretim vd.) ve üçüncül üretim (yapı-sallar ve hizmetler üretimi) basamakları daha da önem taşımaktadır.

Kurumsallık: Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkların aslında kurumsal yapılar (hukuk devleti, mülkiyet hakları, siyasi istikrar vd.) gibi temellerden meydana geldiğini ortaya koyar. Güçlü ve etkin kurumlar ve kurumsallığını gerçekleştirmiş yapılar, ekonomik faaliyetlerin insan, toplum yapılanmasında, değişiminde ve toplumsal gelişiminde,

dönüşümün sağlanmasında etkin rol oynar.

Coğrafi ve Kültürel Faktörler: Bazı düşünürler, coğrafi koşulların (iklim, doğal kaynaklar) ve kültürel değerlerin (çalışma etiği, toplumsal normlar, gelenekler) kalkınma üzerindeki etkisine dikkat çeker. Bütün bu sayılanlar "Toplumsal Gelişim ve Dönüşümün Dinamikleri"nin kısa ve uzun dönem etkileri üzerinden analize olanak tanır.

Gelişim ve dönüşüm süreçleri, kısa ve uzun dönemdeki avantaj ve dezavantajları sırasıyla;

Kısa dönemde, dönüşüm genellikle hızlı teknolojik ilerleme, sanayileşme ve kentleşme ile kendini gösterir. Uzun dönemde tüm sonuçları net ortaya çıkar. Avantajları ne olabilir?

-Hızlı Ekonomik Büyüme: Sanayi ve hizmet sektörlerinin ilerlemesiyle GSYH'de artış yaşanabilir.

-İstihdam Artışı: Yeni sektörlerin ortaya çıkmasıyla birlikte iş olanakları ve yeni işgücü talebi oluşabilir.

-Yaşam Standardı İyileşmesi: Tüketim olanakları artırırken aynı zamanda değiştirebilir (uzun dönem etki olarak kabul edilmektedir). Temel ihtiyaçlara, özellikle açlık ve yoksulluk sınırının göstergesi olan mal ve hizmete ulaşım kolaylaşabilir. İnsani Gelişim açısından eğitim, sağlık ve yaşam kalitesi, eşitlik göstergelerinde kalıcı iyileşmeler sağlanır. Kurumsal yapıların güçlenmesini özellikle demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlik mekanizmaları gelişir. Sürdürülebilirlik çerçevesinde ekonomik büyüme, çevresel (yeşil ekonomi) ve sosyal boyutlar (negatif pozitif dışsallıklar) dikkate alınarak daha dengeli hale getirilebilir.



Gelişim ve dönüşümün araçlarının, yöntem ve sonuçlarının dezavantajları nelerdir?

• **Teknolojik Bağımlılık:** Özellikle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin teknolojilerine, teknolojik kullanımlarına, kültürlerine bağımlı hale gelmeleri.

• **Demografik Zorluklar:** Nüfusun yaşlanması gibi demografik değişimler, sosyal güvenlik sistemleri ve işgücü piyasası üzerinde baskı oluşturabilir. Aynı zamanda toplum için avantaj ancak sermaye ve otoriter politik yöneticiler için maliyet olan yaşlı, çocuk, kadın, insan ve çevre dostu kentleşmeyi zorunlu kılabilir. Sonuç olarak;

Eşitlikçi ve toplum faydası sağlayan "Büyüme Modelleri", çevreye, insana duyarlı teknoloji, büyüme ve kalkınma stratejileri, hukuku, şeffaflığı, adaleti, hesap verebilirliği, eşitliği, hakları gözetim modeller ve reformlar; beşerî sermayeyi arttırıp geliştirecek, mesleki beceri sağlayacak, teknolojik gelişmeyi toplumun her kesimi için ilerletecek politikalar, yöntemler, araçlar önem taşımaktadır. Özellikle inanılabilirlik ve güvenilirlik ekonomi, siyasi ve sosyal sağlık için tabana yayılmalıdır.

Gelişim ve Dönüşüm; gerçek anlamda süreci doğru politikalar ile yöneterek, birincil üretim aşamasından üçüncül üretim aşamasına kadar doğru süreç takibiyle meydana geldiğinde toplumsal, sosyal, ekonomik ve sosyal sağlık gerçekleşir...

Kaynakça

- 1- Auty, R. M. (2001) Resource abundance and economic development. Oxford University Press.
- 2- Boratav, K. (2003). Türkiye iktisat tarihi,

1908–2002. İmge Kitabevi.

3- Costanza, R., d'Arge, R., de Groot, R., Farber, S., Grasso, M., Hannon, B., Limburg, K., Naeem, S., O'Neill, R. V., Paruelo, J., Raskin, R. G., Sutton, P., & van den Belt, M. (1997). The value of the world's ecosystem services and natural capital. Nature, 387(6630), 253–260.

4- Doğan, T., & Aksoy, N. (2021). Toplumsal Kalkınma ve Eşitsizlik Dinamikleri: Türkiye Örneği. Maliye Çalışmaları Dergisi, 45(2), 120–145.

5- Durkheim, E. (1893). The division of labor in society. Free Press.

6- Escobar, A. (1995). Encountering development: The invention and crisis of the third world. Princeton University Press.

7- Frank, A. G. (1967). Capitalism and underdevelopment in Latin America. Monthly Review Press.

8- Fukuyama, F. (2018). Identity: The demand for dignity and the politics of resentment. Farrar, Straus and Giroux.

9- Harvey, D. (1982). The limits to capital. Basil Blackwell.

10- Harvey, D. (1996). Justice, nature and the geography of difference. Blackwell Publishers.

11- Harvey, D. (2005). A brief history of neoliberalism. Oxford University Press.

12- Hickel, J. (2021). Less is more: How degrowth will save the world. William Heinemann.

13- Keyder, Ç. (1987). State and class in Turkey: A study in capitalist development. Verso.

14- Keynes, J. M. (1936). The general theory of employment, interest and money. Harcourt.

15- Marx, K. (1859). A contribution to the critique of political economy.

16- Marx, K. (1867). Capital: A critique of political economy (Vol. 1). Penguin Classics.

17- Marx, K., & Engels, F. (1846). The German

"Nüfusun yaşlanması gibi demografik değişimler, sosyal güvenlik sistemleri ve işgücü piyasası üzerinde baskı oluşturabilir."



ideology.

18- Marx, K., & Engels, F. (1848). The Communist Manifesto. Penguin Classics.

19- Mavrodieva, A., & Shaw, R. (2020). Toplum 5.0: İnsan odaklı dijital dönüşüm. Journal of Applied Sciences and Technology, 10(2), 114–128.

20- Milanovic, B. (2020). Capitalism, alone: The future of the system that rules the world. Belknap Press of Harvard University Press.

21- Parsons, T. (1951). The social system. Free Press.

22- Piketty, T. (2014). Capital in the twenty-first century. Belknap Press of Harvard University Press.

23- Polanyi, K. (1944). The great transformation: The political and economic origins of our time. Farrar & Rinehart.

24- Rodrik, D. (2006). Industrial development and the manufacturing sector: Why it matters for developing countries. The World Economy, 29(5), 589–611.

25- Rostow, W. W. (1960). The stages of economic growth: A non-communist manifesto. Cambridge University Press.

26- Schumpeter, J. A. (1942). Capitalism, socialism and democracy. Harper & Brothers.

27- Sen, A. (1999). Development as freedom. Anchor Books.

28- Smith, A. (1776). The wealth of nations. Millar.

29- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. Quarterly Journal of Economics, 70(1), 65–94.

30- Stiglitz, J. E. (2002). Globalization and its discontents. W. W. Norton.

31- Şenses, F. (2002). Küreselleşmenin insani yüzü: Yoksulluk ve eşitsizlik. İletişim Yayınları.

32- TÜBİTAK. (Tarihsiz). Sosyal / Toplumsal Değişme Ansiklopediler. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sosyal_toplumsal_degisme

33- UNDP. (Tarihsiz). Human Development Index (HDI) – 2010. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/tr/faq_hdi-TR_ece-FU.pdf

34- United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development. United Nations.

35- Wallerstein, I. (1974). The modern world-system, Vol. I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century. Academic Press.

36- Weber, M. (1905). The Protestant ethic and the spirit of capitalism. Scribner.

37- Yeldan, E. (2014). Küresel kapitalizm ve Türkiye ekonomisi: Neoliberal politikaların eleştirel analizi. Efil Yayınevi.